

XVIII. Yüzyıl Türkçesinde Görülen Hastalık Adları: Pianzola'nın "Diyaloglar" (1781) Adlı Eserine Göre*

Disease names seen in XVIIIth century Turkish: According to the "Dialogues" of Pianzola (1781)

Suat Özer¹

¹Dr., Türk Dili, MEB, Burdur, TÜRKİYE. <https://orcid.org/0000-0001-9046-6856>

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada Bernardino Pianzola (1721-1803) adlı İtalyan yazarın Latin harfleriyle yazdığı *Breve Grammatica e Dialoghi Per Imparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca* "İtalyanca, Ortak Yunanca ve Türkçe Dillerini Öğrenmek İçin Kısa Dilbilgisi ve Diyaloglar" (1781) adlı eserinde yer alan "Bir Hasta İlen" diyalogunun incelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Nitel araştırma olarak tasarlanan çalışmada, öncelikle çevrimiçi açık kaynaklardan (Google Books, Digitalen Sammlungen) Pianzola'ya ait eser elde edildi. Pianzola'nın eserinin analizi sonucunda tespit edilen hastalık adlarının ve diğer kavramların bir listesi oluşturuldu. XVIII. yüzyıla ait hastalık adları ile ilgili literatür tarandı. Burada hastalıklar için kullanılan sözcüklerin günümüzdeki karşılıkları bulundu. Bunlar, konunun uzmanı hekimlere de danışılarak çalışmaya son şekli verildi. Etik kurul onayı gerektirmeyen çalışma Şubat 2021- Nisan 2022 tarihleri arasında yürütüldü.

Bulgular: Yazarın *Colloquium "Kolokyum"* başlığı altında yer verdiği "Bir Hasta İlen" diyalogunda hastalık adları, tedavi yöntemleri ve hasta-hekim ilişkisi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Yazarın hastalıkların etiolojisine değinmediği, hastalığın tedavisinin hızlıca gerçekleşmesi için bazı pratik önerilerde bulunduğu anlaşıldı.

Sonuç: Pianzola'nın Türkçedeki hastalıklarla ilgili kelimeleri bir yabancı gözüyle aktarmasının dönemin tıbbî kavram ve bilgilerinin anlaşılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bernardino Pianzola, XVIII. yüzyıl hastalık adları, Tedavi önerileri, Hasta-hekim ilişkisi.

ABSTRACT

Object: In this study, it is aimed to analyze and evaluate the dialogue "With a Patient" in the work *Breve Grammatica e Dialoghi Per Imparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca* "Short Grammar and Dialogues for Learning Italian, Common Greek and Turkish Languages" (1781) written in Latin letters by an Italian writer named Bernardino Pianzola (1721-1803).

Method: In the study, which was designed as a qualitative research, primarily the work of Pianzola was obtained from online open sources (Google Books, Digitalen Sammlungen). A list of disease names and other concepts identified as a result of the analysis of Pianzola's work was created. The literature on the disease names of the XVIIIth century was reviewed. Here, the present-day equivalents of the words used for diseases were found. These were finalized in the study by consulting physicians who are experts in the subject. The study, which did not require Ethics Committee approval, was conducted between February 2021 and April 2022.

Results: In the dialogue "With the Patient", which the author includes under the title of "Colloquium", there are concepts related to the names of the diseases, treatment methods and the patient-physician relationship. It is seen that the author did not mention the etiology of the diseases, but made some practical suggestions for the rapid treatment of the disease.

Conclusion: It is thought that Pianzola's transfer of the words related to diseases in Turkish with the eyes of a foreigner is important in terms of understanding the medical concepts and information of the period.

Key Words: Bernardino Pianzola, XVIIIth century disease names, Treatment recommendations, Patient-physician relationship.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 2022;12(3):518-533

DOI: 10.31020/mutfd.1135608

e-ISSN: 1309-8004, ISSN 1309-761X

Geliş Tarihi – Received: 25 Haziran 2022; Kabul Tarihi - Accepted: 31 Ağustos 2022

İletişim - Correspondence Author: Suat Özer <suattaus01@yahoo.com>

Giriş

Avrupalılar, özellikle XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin sınırlarının kendilerine doğru genişlemesine paralel olarak Türklerin nasıl yaşadığını, âdetlerini, dillerini, sosyal ve kültürel hayatlarının ayrıntılarını merak etmişlerdir.^{1,2,3} Bu ilgi neticesinde sosyal hayata dair ilk elden izlenimlerin yer aldığı eserler ortaya çıkmıştır.^{2,4} Başlangıçta ticarî ilişkilerin Türkçeyi gerektirdiği İtalyan limanlarında elzem sözcüklere yer verilen listeler veya basit gramerler yazılmış olsa da doğrudan yaşantının anlatıldığı eserlere rağbetin daha fazla olduğu görülmektedir.^{2,5} Bu türden eserler arasında XVI. yüzyılda Osmanlı hayatını canlı bir biçimde gözleyen Georgiyevits'in esirlik yaşamını anlattığı eseri başta gelmektedir.⁴ XVII. yüzyılda diplomatlar, seyyahlar, tacirler, misyonerler vb. tarafından yazılan eserlerin hem sayı hem de içerik bakımından daha kapsamlı olduğu söylenebilir. XVIII. yüzyılda ise bu temel üzerine yükselen eserler daha da özelleşmiş amaçlar için uzmanları tarafından kaleme alınmıştır. İdarî nedenlerle yazılan diplomatik, siyasî, askerî vb. metinler veya dinî konulara odaklanmış eserlerin yanında ayrıntılı sözlüklerin, gramerlerin ve Türkçe konuşmaya ayrılan mükâlemelerin (diyaloglar) vb. bu özelleşmiş çalışmaları temsil ettiği söylenebilir.⁶

Bu dönemde Türkçe öğrenmeye çalışan yabancılar arasında Türkçe kelimeleri yazarken Latin harflerini kullananlar da bulunmaktadır. Yazarların Latin harflerine başvurma nedenleri Preindl'in "Bu dilin (Türkçe) mükemmelce öğrenilebilmesi, birkaç yıl süren titiz bir uygulamayı gerektirmektedir. Bakanlar, subaylar, tüccarlar ve yolcular bu durumdan bıkmışlardır. Çok tuhaf harflerin (Arap harfleri) farklı görünüşleri, onları korkutmaktadır. Bu nedenle, daha henüz açtıkları Türkçe dil bilgisi kitaplarını bir kenara atmaktadırlar." tespitinde görülebilmektedir.⁷ Buna göre yabancılar için Türkçeyi öğrenmeyi zorlaştıran unsurların başında alfabenin geldiği anlaşılmaktadır. Ancak alfabe konusunda yaşanan zorluğu aşarak hızlıca Türkçe öğrenmek isteği, Latin harflerinin daha sistemli kullanılması sonucunu da doğurmuştur. XVI. yüzyıldan beri devam eden bu çabaların XVIII. yüzyıldaki önemli bir temsilcisi olan Pianzola'nın da eserinde Latin harflerini Türkçe için kullandığı görülmektedir.

Bernardino Pianzola (1721-1803), İtalya'da dinî konularda kariyer yapmış, yaklaşık beş yıl kaldığı İstanbul'da (1771-1775) Türkçeyi de öğrenmiş bir Hristiyan din adamıdır.⁶ Tıp konularında eğitim alıp almadığı bilinmese de "Bir Hasta İlen" diyalogunda yer verdiği tıbbî konular, literatürden haberdar olduğuna kanıt sayılabilir. Ayrıca her bir kavramın karşılığını Türkçe yanında İtalyanca ve Yunanca olarak vermesi dilsel dikkat ve titizliğinin yanı sıra pratik tıp ve tedavi bilgisine de sahip olduğunu düşündürmektedir. Yazarın sıraladığı hastalıkları sadece duymadığını bizatihi hastanın yatağı başında şahit olduğunu ya da tecrübe ettiğini *zaly'm hummaj* "zalim humma", *kulunġ ileti* "kulunġ illeti" vb. şekillerde kullandığı tanımlamalardan veya *Ben zāvalli! bütün ömrümdè ne kadar turlü chaftaly'k cekmişim.* "Ben zavallı! Bütün ömrümde ne kadar türlü hastalık çekmişim.", *Ne ki aghzymà kòrum, bana agi g'elior.* "Ne ki ağzıma korum, bana acı geliyor" vb. örnek cümlelerinden tanık göstererek anlamak mümkündür.⁸ Pianzola'nın yer verdiği diyalogun bir hastanın başlangıçtan iyileşmesine kadar geçirdiği bir hastalığın klinik öyküsünden ziyade hastalık adlarının bir listesinden ve pratik tedavi önerilerinden oluştuğu söylenebilir. Bu bilgiler ışığında Pianzola'nın eserinde Türkçe için Latin harflerini kullanması ve bir yabancı gözüyle XVIII. yüzyıl Türk tıp literatüründe kullanılan kavramlara yer vermesi onun zamanın tıp paradigmasını doğrudan anlamak bakımından özel bir konuma sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda 'hastalık' merkezli gerçekleştirilen konuşmada geçen hastalık adları, hasta-hekim ilişkisi ve tedavi yöntemleri dönemin 'sağlık' anlayışını yansıttığı gerekçesiyle bu makalede incelenmiş ve Türk tıp tarihi literatürüne yaptığı katkı bakımından değerlendirilmiştir.

Bernardino Pianzola'nın Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar*

Bernardino Pianzola (1721-1803), bugünkü kuzeybatı İtalya'nın Piyemonte bölgesinin Verbano-Cusio-Ossola ilinin komünlerinden birisi olan Domodossola'da doğmuştur.⁶ Venedik Cumhuriyeti'nde özellikle Padua'da (Basilica del Santo'da) kalmasına neden olan parlak bir dinî kariyeri bulunmaktadır. Doğu Akdeniz ülkelerinde 12 yıl boyunca misyonerlik yapmış ve görevini “Küçük Konventuallerin Doğu Misyonlarının İl ve Apostolik Valisi” olarak tamamlamıştır. Özellikle İstanbul'a yerleştiği ve Ağustos 1771'den Aralık 1775'e kadar burada kaldığı görülmektedir. İtalya'ya dönüşünde önce Milano'daki Saint Francesco manastırında kalmış ardından Padua'ya geçmiş ve burada ölmüştür.⁶ 1797'de, Padua'nın Fransız işgali sırasında yeni hükümet hakkında kötü konuştuğu iddiasıyla adli soruşturmaya tabi tutulmuştur. İddialar doğru kabul edilse de Pianzola, şehirde büyük bir itibara sahip olduğundan beraat etmiştir.⁶ Pianzola, gramer ve sözlükbilimsel çalışmalarına ek olarak Hristiyanlık doktrini ve menkıbeler üzerine kitapların da yazarıdır.

Eserleri şöyledir:⁶

- *Vita e miracoli di S. Antonio di Padova* (Padova; 1755),
- *Giornale sacro, o sia Metodo di invocare ogni giorno della settimana (...)* (Padova; 1762),
- *Breve compendium Doctrinae Christianae* (Padova; 1777, Greca e Turco-Armena versiyonları ile),
- *Manualis bibliotheca historico-ethico-polemica adversus omnes infidelium sectas (...)* (Venedik; 1779). (Bir Hristiyan misyoner ile bir Türk arasındaki teolojik argümanlar üzerine bir dizi tartışmadan oluşur.)
- *Raccolta di meditazioni e massime eterne scelte da vari autori ad uso de' Religiosi (...)* (Venedik; 1780),
- *Opuscoli del serafico patriarca san Francesco d'Assisi (...)* (Venedik; 1781),
- *Le vite di tutti i santi, e beati contenute nelle lezioni proprie del secondo notturno del breviario romano (...)* (Venedik; 1793).
- *Il Contadino encomiato, ed istruito con le vite e miracoli di S. Isidoro agricola (...)* (Venedik; 1797).

Gereç ve Yöntem

Nitel bir araştırma olarak tasarlanan çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bernardino Pianzola'ya ait olan eser, çevrimiçi açık kaynaklardan (Google Books, Digitalen Sammlungen) elde edilmiştir. Eserin içeriklerinde farklılıklar görülen birden fazla basımı bulunmaktadır. Bu basımlar arasında erken tarihli ve müstakil bir baskı şeklindeki 1789 basımı, çalışmamız için esas alınmıştır (**Not 1**). Pianzola'nın eserinin içeriği analizi edilerek “hastalık”, “hasta”, “hekim”, “tedavi” kavramlarının geçtiği diyaloglar taranmıştır. Metinde Latin harflerinin kullanılmasına karşın metin, daha rahat okunsun ve anlaşılсын diye günümüzde kullandığımız Latin harfleriyle yeniden transkribe edilmiş, ardından konuyla ilgili olan kavramlar liste haline getirilmiştir. Elde edilen listenin içerik bilgilerini oluşturmak için XVIII. yüzyıla ait hastalık adları ile ilgili literatür taranmış ve hastalıklar için kullanılan sözcüklerin günümüzdeki karşılıkları TDK çevrimiçi sözlük ve diğer kaynaklar aracılığıyla verilmiş, günümüzdeki ve tarihî kullanımların karşılaştırmalı olarak görülebileceği şekilde bir

* Pianzola'nın biyografisine ait bilgiler Rocchi çalışmasında yer almaktadır.⁶ Ancak Rocchi, Pianzola'nın hayatı hakkında tek kaynaktan bilgiye rastlandığından bahsetmektedir. Kaynak olarak verilen eserin künyesi şöyledir: D. Sparacio, Frammenti bio-bibliografici di scrittori ed autori minori conventuali dagli ultimi anni del 600 al 1930, Assisi 1931; 147- 149.

kavram listesi hazırlanmıştır. Bunlar, konunun uzmanı hekimlere de danışılarak çalışmaya son şekli verilmiştir. Etik kurul onayı gerektirmeyen çalışma Şubat 2021- Nisan 2022 tarihleri arasında yürütülmüştür.

Eserin Basımları

Pianzola'nın eserleri arasında yer alan ve 1781 tarihli Padova'da basılan *Dizionario Grammatiche, E Dialoghi Per Apprendere Le Lingue Italiana, Latina, Greca-Volgare, E Turca* "Sözlük, Gramerler ve Diyaloglar İtalyanca, Latince, Ortak Yunanca ve Türkçe Dillerini Öğrenmek İçin" adlı eseri çalışmamızda kaynak olarak alınmıştır (**Şekil 1**). Toplamda 3 basımına erişebildiğimiz eserin 1789 tarihli 2. basımında yapılan eklemeler arasında "Bir Hasta İlen" mükâlemesi (s. 97- 99) de yer almaktadır (**Şekil 2**). Ayrıca eserin 1801 tarihli 3. basımında da aynı mükâlemeye yer verildiği (s. 88- 90) görülmektedir (**Şekil 3**).

Şekil 1. *Dizionario grammatiche, e dialoghi* adlı eserin 1781 Padova'da basılan 1. cildinin kapak sayfası

Şekil 2. *Grammatiche e colloqui* adlı eserin 1789 Padova'da basılan 3. cildinin kapak sayfası

DIALOGO XIX.		57
Credo di sì; ma non vi ho fatta la festolecizionale.	<i>Talmanim vjò; lakin isalalanadym.</i>	Neske mu fenete; omos dhen tes ipòghrapfa.
Quanti ne abbiamo del mele? ai quanti siamo giusta lo stile vecchio?	<i>Ajn hac g'unnatir tek) a- dde uzre! jajeni adde uz- vè kacdir?</i>	Pófas imires echomen ta minbs carà tin paléan ünirhian, Ke potes cata tin néan.
Farevi la sopraccritta, e la manione.	<i>Mektubun üstüne jax.</i>	Ghrápe tin epighrafün.
Oggi siamo alli otto, giusta lo S. V. e diecinove secondo lo stile moderno.	<i>Sekizdir bugün eski adde uzre, ke jeni adde uzre endaközür.</i>	Caà ve paléa echomen octo, caà tin néan dhéca enjia.
Dov'è l'arena? mai u' avete nell'arenario.	<i>Hauñ rigbòan? dola uzdu jektur ten kedyndà.</i>	Pa sine o amos? porè dhen sine is to amonion.
Ecco il vostro Staffiere: volete che porti le lettere alla Postia?	<i>İstè chismektarın: İstey- misin ki, mektubler? Men- ziclanaja g'atürün?</i>	Edhh o dhúlofa: rhéüs na téri tes ghráfes is tin Póstan?
Prendi; và ad impostare quelle mie lettere: Non ti dimenticare di francarle: affrettati, e torna presto.	<i>Al; bu mektublerimi men- ziclanaja g'e bir, ve e- nutmajatin bagini verme- je: g'is tege, ve ciaphè dùn.</i>	Face: tere titer tes ghrá- fés ün Póstan. Min se- cháfis na tes frankaris: páje ghlighora, ke ev- this jirife.
COLLOQUIO 19.		DIALOGOS XIX.
<i>Con un Infermo.</i>		<i>Me énan arreftan.</i>
Buon giorno: come ve la siete passata questa notte?	<i>Sabahñiz chájrola: bug'e- g'e nazylidin?</i>	Call méra. Fox ephrafes etútin tin nictan.
Pessimamente: non ho mai chiusi occhi tutta quanta la notte.	<i>Pek fenà: бүтүн г'ег'е у- јумадым.</i>	Poñ achamnà: porè dhen déhfa ra, mária ólin tin nictan.
Tutta la notte ho sempre avuta una gran febbre. Prima ho avuta una fiera febbre fredda, e poi la calda. Ho sofferto una grand'afma, ed affauno di cuore, una incessante micrania.	<i>Bütün g'eg'e sitmalandym. Evvela bir zaly'm hummaj nasyfym, son-va bir kes- kin hararetimidi. Bir bü- jük tek nefezlik, ve ju- rək aghrysi cekmişim, bir tukenmèz baş aghry- silan.</i>	Olin tin nictan icha meghálin themlin. Prata icha éna meghálon crion tis zállis, ke épta tin cavrelin; épacha mian meghálin seneochorian me- éna askólaston mifoléfá- lou.
Ho avuto le Moroidi, un fiero dolor di denti, d'occhi, di milza, di reni, la colica, e i calcoli.	<i>Majaly'l, bir zaly'm diñ, ve göz aghrifi, kulunğ ileti cekmişim sanglilan, ve hafat taşlilan.</i>	Tes rzocáthas; éna meghálon pónou ton dhoudion, ton matíon, ton nefrón, tin splinín, tu- colicóponuz, tin stangur- rian.
E presentemente, ho una flussione di testa, la sciatica, una risipola in quest'occhio, la diarrea, il flusso, la disenteria, la vomica.	<i>Ve scimdi bir zuk'am, bir şiklik, bir kajaş- mak bu gözümde, iskal- je aghrysi, temreg'i, nik- riz, refsi cekiyorom. Bir</i>	Ke tóra echo 'mian care- varian, tin lichian, miam lafirilian is etáro to má- ti, tin disenterian, tin lichian, tin pedághran, ta

Şekil 3. Grammatiche e colloqui adlı eserin 1789 Padova baskılı 3. cildinin 97. sayfası, 19. Mükâleme Bir Hasta ile örnek metin.

Bulgular ve Tartışma

İlgili mükâlemede yer alan yazım şekli, okuma ve anlamlandırma zorluğu yarattığı için solda orijinal metne ve sağ taraftaki bölümde ise günümüz Türkçesiyle yazıma yer verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Grammatiche e colloqui adlı eserde yer alan "Hasta ile" diyalogunun orijinal ve günümüzdeki yazımı

Orijinal metin	Günümüz Türkçesiyle
19. Mük'aleme'.	19. Mükâleme
Bir Chaftáilen	Bir Hasta İlen
Sabahñiz chájrola: bu giğ'è nazylidin?	Sabah(ı)nız hayrola: Bu gece nasıl idin?
Pek fenà: бүтүн г'ег'е у- јумадым.	Pek fena: Bütün gece uyumadım.
Bütün giğ'è fitmalandym. Evvela bir zaly'm hummaj nasyfym, fonra bir keskin hararetimidi. Bir büyük tek nefezlik, ve jurək aghrysi cekmişim, bir tukenmèz baş aghry'silan.	Bütün gece sitmalandım. Evvela bir zalim humma-i nafisim, sonra bir keskin hararetim idi. Bir büyük tek nefeslik ve yürek ağrısı çekmişim, bir tükenmez baş ağrısıyla. Mayasıl, bir zalim diş ve göz ağrısı, kulunç illeti çekmişim sancıyla ve hasat taşı ile. Ve şimdi zukam, bir şiklik, bir kayaşmak bu gözümde, iskal, ye ağrısı, temreg'i, nikriz çekiyorum.
(s. 98)	(s. 98)
Bir büyük midè bozukluğim vardy, ve veremden kymyldamam: Butun her yerlerim aghyrir.	Bir büyük mide bozukluğum vardır ve veremden kımıldayamam: Bütün her yerlerim ağırır.
Saghlyk ne büyük ejlik oldughunù bilméiz níge chaftalyk zemanyndà.	Sağlık ne büyük iyilik olduğunu bilmeyiz nice hastalık zamanında.
Ben zàvalli! bütün ömrümdè ne kadar turlü chaftaly'k cekmişim! Her türlü hummà cekmişim, hummaj mufesèsè, murli, micricà, hummaj daim büyük ifitmáylan, ve jumurgiak bilè.	Ben zavallı bütün ömrümde ne kadar türlü hastalık çekmişim! Her türlü humma çekmişim, hummay müselese, murli, mikrika, hummay daim büyük sıtmaylan ve yumurcak bile.
Tutaryktàn, fykcia zeminliktàn, damladàn, frenk chaftalyktàn, bel foukluktàn defà defà tutulmuşum.	Tutarıktan, sıkça zeminlikten, damladan, frenk hastalıktan, bel soğukluğundan defa defa tutulmuşum.
Dumeler, cicekler, Saryklyk, k'iel, bir akkile, bir gi'öz tumani ve kyzamklar cekmişim.	Dumeler, çiçekler, sarılık, kel bir akkile, bir göz tumanı ve kızamıklar çekmişim.

<p>Scimdi hummáj dikkini, felaleti, jurek aghyrfyny, debe, iftrifka cekerim. Sana fykcia kan almak g'erektir. Vah kaç defà, defà aldylar! kanfız kaldym. Dajánma; Allaha, ve Evlialara dúfcùn. Gieč hazm olan edem taamlardan vaz ejle. Pífcmiš fu iç, ve kajri fcejalma, et fuudán, ve ferbettèn madè. Hekim banà fujù tukià içmek büjürdü; ma fajdàm, joktur. (s. 99) Ne ki aghzymà kòrum, bana agi g'elior. Kymyldámam. Bir jus jaftighi ver bana; jaftighimi düzèt; perdeleri cek! Nekadar g'üçtür banà dofcekte durdughùm! Bu bir uzun chaftalyktyr, ve c'aresi jóktur. Ne mutlu fana ki fághfyn. Necadar ilaç fajdafız aldım! ilaçlerden ofandım. Bilémem ne febetten Hekim, ve Gerah fcmidiedek gielmezler: ciaghymagha g'itin. Hic dejilife bir eji terléséidim. İşte, Hekim g'elior. Omrunuz c'ogh ola. Kulundan ifcittim ki, beni pek arzuléridin; bunùn içün tez g'eldim. Choš g'eldin, fefa g'eldin: fenin tez g'eldijinden pek fevinijorum, cünki bana pek lazıfın. Bir ilaç fana verfem g'eréktir: ve hazırlıymajá fcmidi g'iderim. Járin sabah alin; ve kufdurúfe, tuzfuz et fuju alin. Saghlyniz chair ola. İlacı hazır ettirmeje g'idéjorum. Jarin cin sabahtan chyzmetkiari göndermekten almaja onutmáiniz. Peki eji, Efféndim; Selamétılèn; ve jarin sabah bu faattá beni g'örmeje g'elin; ve lónra borg'umu öderim. Kúlunuz. İzetlérim.</p>	<p>Şimdi hummay dikkini, felaseti, yürek ağrısını, debe, istriska çekerim. Sana sıkça kan almak gerektir. Vah kaç defa, defa aldılar! Kansız kaldım. Dayanma; Allaha ve Evliyalara düşün. Geç hazm olan edem taamlardan vaz eyle. Pişmiş su iç ve gayrı şey alma, et suyundan ve şerbetten maade. Hekim bana suyu tukya içmek buyurdu ma faydam yoktur. (s. 99) Ne ki ağzıma korum, bana acı geliyor. Kımıldamam bir yüz yastığı ver bana; yastığımı düzet, perdeleri çek. Ne kadar güçtür bana döşekte durduğum! Bu bir uzun hastalıktır ve çaresi yoktur. Ne mutlu sana ki sağsın. Ne kadar ilaç faydasız aldım! İlaçlardan usandım. Bilemem ne sebepten hekim ve cerrah şimdiye dek gelmezler: Çağırılmaya gidin. Hiç değilse bir terleseydim. İşte hekim geliyor. Ömrünüz çok ola. Kulundan işittim ki beni pek arzulardın; bunun için tez geldim. Hoş geldin, sefa geldin: senin tez geldiğinden pek seviniyorum cünkü bana pek lazımsın. Bir ilaç versem gerektir: ve hazırlamaya şimdi giderim. Yarın sabah alın ve kusturursa, tuzsuz et suyu alın. Sağlığınız hayır ola. İlacı hazır ettirmeye gidiyorum. Yarın için sabahtan hizmetkârı göndermekten almaya unutmayınız. Pek iyi Efendim, selamet ilen ve yarın sabah bu saatte beni görmeye gelin ve sonra borcumu öderim. Kulunuz. İzzetlerim.</p>
---	--

Kavram Listesi

Pianzola eserinin tamamında kullanılan söz varlığı Arapça, Farsça ve Türkçe yanında Batı kaynaklı dillerden de örneklere sahiptir. "Hasta İlen" mükâlemesinde de benzer bir dağılım görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında mükâlemenin XVIII. yüzyıl Türkçesinin konuşma dilinde kullanılan hastalıkla ilgili terimler hakkındaki bilgimize kayda değer bir katkıda bulunduğu söylenebilir. Aşağıda, Pianzola'nın hastalıkla ilgili kullandığı kelimeler öncelikle alfabe sırasına göre kalın puntuyla günümüzdeki yazımına göre sıralanmıştır. Takiben ilgili kavram parantez içinde orijinal metinde nasıl yazılmışsa öyle yazılmış, ardından yazarın diğer sütunlarda verdiği İtalyanca (çeviri eklenerek) ve Yunanca karşılıklar verilmiştir. Açıklamalar kısmında sözcüğün başka sözlüklerde (özellikle Meninski) eşdeğeri varsa karşılaştırmalı olarak verilmiş, tıp literatürü açısından hastalığın/semptomun içeriği ve günümüzde yaygın olan karşılığının yanı sıra içerik bilgileri de eklenmiştir (**Tablo 2**).

Tablo 2. Eserde Kullanılan Kavram Listesi ve Açıklaması

Günümüzdeki Yazım	Eserdeki Yazım	Eserdeki İtalyanca ve Çevirisi	Eserdeki Yunanca
akile	(akkile)	cancro "kanser"	faghusan
Sözcüğün Arapça âkil'den "yiyici, tüketici" türediğini Rocchi, Meninski'ye dayandırarak ileri sürmektedir. ⁶ Meninski'de <i>cancro</i> Yengeç burcu (seratân) için kullanılmış ancak <i>canchero, morbo</i> ise akile için kullanılmıştır. Sözcüğün Arapçada "yemek, yiyecek" için kullanılan اكل ('ekl) sözcüğünden türediği söylenebilir. Çok agresif bir tümörü tarif etmek için kullanıldığından hareketle hızlı yayılma eğilimi için "yiyici" anlamı, akile kavramı uygun görülmüş olabilir. Râzî'nin eserini çevirerek eklemeler yapan Mehmed bin Ahmed, basur neticesinde kanın akmasının kişiyi âkilenin (yenirce denen yara) yanı sıra, cünun, sar'a, humre ve ser samdan'a karşı da korkusuz yapacağını belirtmektedir. ¹¹			
baş ağrısı	(bas aghry'si)	incessante micrania "aralıksız migren"	misokefalon
Baş ağrısının İtalyanca karşılığında geçen micrania sözcüğü, Türkçede <i>migren</i> olarak kullanılan sözcüktür. Migren, çoğunlukla otonom sinir sisteminde görülen birkaç belirtile bağlantılı olan tekrarlayıcı orta şiddette ve şiddetli baş ağrısı ile karakterize kronik bir rahatsızlıktır. Kelimenin kendisi Yunanca ημικρανία (hemikrania), "başın bir tarafındaki ağrı" (ήμι (hemi), "yarım" ve κρανίον (kranion), "kafatası" ifadesinden türemiştir denilse de Pianzola misokefalon karşılığını seçmiş görünmektedir. ¹²			
bel soğukluğu	(bel soukluk)	dalla gonorea "bel soğukluğu"	gonorean
Meninski Sözlüğünde <i>bel souklyghy</i> 'gonorrhœa' şeklinde geçmektedir. ⁹ Günümüzde "gonore" şeklinde kullanılmaya devam etmekte olup mezkûr hastalığı tarif etmektedir. Hastalık komplikasyonları arasında kısırlığın da bulunması hastalık adının "belsoğukluğu" olarak verilmesinde etkili sayılabilir.			
çiçek	(cicek)	le vajuole "benekli"	tes evlojiès
Hastalık variola olarak bilinmektedir. Meninski'de "suçiçeği" hastalığı için vajuole salvatico, ravaglione "mantı" terimleri kullanılmıştır. ^{12,21} Günümüzde hastalığın adı olarak kullanılan varicella sözcüğünün İtalyanca variola < vajuole sözcüğü ile aynı kökten (<varius (Lat.) "benek, çil") türediği söylenebilir. ²⁵			
damla	(damla)	dall' ipoplesia	ipoplexia
Gut veya damla hastalığı, (Gut, ayak başparmağını da kapsadığında <i>podagra</i> olarak adlandırılır.) birbirleri yerine kullanılmaktadır. Gut geçmişte "kralların hastalığı" veya "zengin hastalığı" olarak da bilinmektedir.			
debe	(debe)	l'ernia "fitik"	tin enterokili
Sözcüğün Meninski'de <i>debechâje, châjeleri debedür</i> örnekleri ⁹ bağlamında "haya" (hâye (anatomi) Far.) sözcüğünün kısık ile ilgili bir hastalığı tanımlamada kullanıldığı görülmektedir. Derleme Sözlüğünde "fitik" anlamında (Bursa, Artvin, Kars, Bitlis) debe sözcüğünün kullanıldığı ayrıca "fitikli insan" anlamında debbe, debe ve debeli şekillerinin de bulunduğu (Koyulhisar/Sivas, Niğde, Kerkük) görülmektedir. ¹⁵			
diş ağrısı	(diş aghrisi)	denti "dişler"	dhondíon
Tamlama, hastalık adı olarak madde başı olsa da İtalyanca karşılık olan sözcük müstakil bir hastalık adı olarak kullanılmamıştır.			
düme(le)	(dhumeler)	posteme "apse"	apostemeta
Hastalığın İtalyanca adını apostema olarak veren Meninski, düblet sözcüğünü madde başı yapmış sözcüğün vulgarize biçimi olarak "dümmele, dümbel, çıban" sözcüklerini vermiştir. ²¹ Sözcüğün Arapça kökenli دمل (dumil) "yaranın kaynaması, apse" sözcüğünden geldiği söylenebilir. Dümmel sözcüğünün "çıban" anlamına geldiği ve rivayetlere göre "karın bölgesinin yumuşak yerlerinde" görüldüğü de <i>Kenzü'l'ummâl'</i> a dayanılarak aktarılmaktadır (s. 33). ³⁰			
felaseti	(felaset)	le moroidi "hemoroid"	ted atridhones
Arapça'da hemoroit sözcüğünün karşılığı olan البواسير (el bevâsir) sözcüğü Türkçede de kullanılan "basur" hastalığını tarif etmektedir. Rocchi'de emoroide~moroide sözcüğü karşılığında mayasil~yemasil sözcüğü ⁶ kullanılmıştır. Felaset sözcüğü Meninski'de görülmez. Arapça olduğunu varsaydığımız felaset sözcüğünün yazımı ve anlamı müphem görünmektedir.			
frenk hastalık	(frenk chastalyk)	mal venereo "zührevî ağrı"	frantziázmenes

Hastalık adının kaynağı hakkında iki hipotezden bahsedilmektedir.²⁴ Birincisi Kolomb'un Amerika'dan virüsü Avrupa'ya taşıdığı ile ilgilidir. Diğer hipotez ise Napoli'yi işgal eden Fransız askeri birlikleri arasında yayılarak bir salgına dönen hastalığın "Fransız hastalığı" olarak anıldığı yönündedir. Hayâtîzâde Mustafa Feyzî'nin hamsesinde Frengi adının etimolojisi, hastalığı ilk teşhis eden hekimlerin A. Benivieni ve G. Fracastoro olduğu, sebepleri ve bulaşma yolları aktarılmıştır.⁴⁰ Türkçede "Frenk" sözcüğü Farsça kökenli olup (Freng) başta Fransızlar olmak üzere Avrupalı diğer kavimleri de içerecek biçimde kullanılmaktadır.¹⁰

göz ağrısı	(g'öz aghrisi)	d'occhi "gözler"	ton matión
-------------------	----------------	------------------	------------

Tamlama hastalık adı olarak madde başı olsa da İtalyanca karşılık olan sözcük müstakil bir hastalık adı olarak kullanılmamıştır.

göz dumanı	(g'öz tumani)	cataratta "katarakt"	catharactan
-------------------	---------------	-----------------------------	--------------------

Rocchi sözcüğü madde başı olarak *göz tumanı* olarak kabul etmiş Meninski de aynı şekilde yazılan tamlamanın karşılığında tunica dell'occhio demiş ve *zâr* diyerek göz zarından bahsettiğine vurgu yapmıştır.^{6,21} Bu hâlde Derleme Sözlüğünde "don, şalvar" anlamı haricinde tuman > duman gelişmesi bağlamında kullanılan yöreler bulunmaktadır. Sözcüğün değişme olmadan ayrı sözcükler olma ihtimali bulunsa da katarakt hastalığının bir tür "perde, akbasma, aksu" olarak tanımlanması "göz dumanı" olarak değerlendirilebileceğine bir işaret sayılabilir.¹⁰ Günümüzde katarakt olarak kullanılan hastalık adının kadim Mısır tıbbından Avrupa tıbbına geçtiği de ileri sürülmektedir.⁴⁰

hararet	(hararet)	la calda "ateş"	tin cavterin
----------------	-----------	-----------------	--------------

Vücut ateşini karşılamak üzere kullanılmıştır. "Yüksek ateş" anlamına geldiği İtalyanca ve Yunanca karşılıklardan da anlaşılmaktadır. Arapça الحرارة *harâret* sözcüğüne verilen "sıcaklık, coşkunluk, ateşlilik" karşılıkları yanında *hârre*, *hârre* (*Ar. sf.*) sözcüğünün "hararetli, kızgın, sıcak, yakıcı" anlamında kullanılmasından hareketle hastalık belirtisi olarak sayılması uygun görülebilir.^{10,29}

hasat taşı	(hasat taşı)	i calcoli "taş"	strangurian
-------------------	--------------	-----------------	-------------

Sözcüğün İtalyanca karşılığı "taş(lar)" olmakla beraber calcoli renali "böbrek taşı", calcoli biliari "safra taşı" anlamına gelmektedir. Hekimbaşı Âhî Çelebi "taş" hastalığının tedavi yollarından bahsetmiş ancak hastalık adına "hasat taşı" olarak yer vermemiştir.¹³ Anlaşılan tarımsal üretimin yoğun olduğu bir dönem olan "hasat" sözcüğü ile "hesap" anlamı da bulunan *calcoli* sözcüğü eşlenerek hastalık adı verilmiştir.

hastalık	(chastaly'k)	infermità "sakatlık"; mali "kötülük"; malattia "hastalık"	árrotes, asthénies "hasta"
-----------------	--------------	---	----------------------------

Hastalık için kullanılan kavramlar İtalyancada *sakat*, *kötü* vb. olumsuz niteliklere göndermeler içermektedir. Ayrıca *frenk hastalık* şeklinde tamlama yapısında da kullanıldığı görülmektedir.

humma	(humma)	di febbre "ateş"	cátthe lojís thermí "her türlü ateş"
--------------	---------	------------------	--------------------------------------

TDK Sözlüğünde "ateşli hastalık" anlamı bulunan Arapça kökenli sözcüğün benzer bir anlamda geçmişte de kullanıldığı görülmektedir.¹⁰ Pianzola metninde hastalığın diğer türlerini tanımlamak için hummai daim (hummaj dâim); hummai dikkini (hummaj dikkini); hummai musel(l)ese, (hummaj muselese); hummai nafis (hummaj nafys); hummai mührika (hummai muhriqa) yapılarına yer vermiştir.

hummai daim	(hummaj dâim büyük isitmâylan)	la continua con ungran rigore di febbre "büyük bir ateşle devam ediyor."	tin thanatherin
--------------------	--------------------------------	--	------------------------

Rocchi'de la febbre continua "sürekli ateş" olarak yer verilen hastalık sıtmanın kesintisiz sürmesinden hareketle verilmiş olmalıdır.²

hummai dikkini	(hummaj dikkini)	etisia "tüberküloz"	chtisian
-----------------------	------------------	---------------------	----------

Tüberkülozun "ince hastalık, verem" olarak tanımlandığı ve özellikle akciğerlerde ortaya çıkan bulaşıcı bir hastalık olduğu belirtilmektedir.²⁶ Meninski Sözlüğünde ise "verem" için tisichezza, tisica karşılıkları verilmiştir.²¹ Yine Meninski'de دق (dykk) maddesinde subtilis, valde minutus, gracilis "ince, çok küçük, narin" karşılıkları verilmiştir.²⁸ Ayrıca morbus subtilis "susuzluk hastalığı" ve febris hectica "yüksek ateş" karşılığında da aynı sözcük kullanılmıştır. Arapça ذيق *dîk* sözcüğü "dar, zayıf" anlamı yanında "ağır bir kasılmanın eşlik ettiği fiziksel bir rahatsızlık, titreme" anlamı da taşır. Arapçadan mülhem bir hastalık adı olarak kullanıldığı söylenebilir.

hummai müsellese	(hummaj muselese)	terzana "üçüncül"	ton paraxismón
-------------------------	-------------------	-------------------	----------------

Meninski Sözlüğünde "Üç gün aşırı tutan sıtma, o bir gün gelir, iki gün gelmez" şeklinde tarif edilen sıtma türüdür. Arapçada "üç" sayısı ثلاثة (selâse) şeklindedir ve müsellese sözcüğü de "üç parçadan oluşan, üçlü" anlamlarına gelmektedir.²⁷ Hastalığın diğer ateşli hastalık türlerinden ayrılan bu özelliğine vurgu yapılmak istendiği görülmektedir.

hummai nafis	(hummaj nafys)	una fiera febbre fredda "şiddetli soğuk algınlığı"	meghâlon críontis zéstis
---------------------	----------------	--	--------------------------

Sözcük anlamında “soğuk” bulunmakla beraber *sarihumba* grip benzeri bir tablodan, ağır karaciğer hastalığı ve kanamalı ateşe kadar geniş bir hastalık tablosuna yol açan akut viral bir hastalıktır.¹²

iskal	(iskâl)	la diarea “ishal”	Yazılmamıştır.
--------------	---------	-------------------	----------------

Arapça olan ve “olağandan daha fazla ve sulu dışkı çıkarma (...)” anlamına gelen *ishâl* sözcüğü yazarın tasarrufu veya bir ağız özelliği olarak “iskal” şeklinde yazılmıştır.¹⁰ İskal yazımına Derleme Sözlüğünde tanık bulunmamıştır. İtalyancasında il flusso “akıntı” yazılmıştır. Sözcüğün İtalyanca karşılığı olarak verilen flusso her türlü sıvının akışı için kullanılmaktadır. Özel olarak “nezle” olarak kullanıldığı *zükâm* maddesinden anlaşılmaktadır. Rocchi’de flusso için tanık gösterilmemiş ve bu sözcük yer almamıştır.

istriska	iftrifka	l’idropisia “damlacık”	tin idhropisian
-----------------	----------	------------------------	-----------------

Ödem veya hidrops (Gr. “Υδωρ “su” dan) ile damar duvarlarından dokuların aralarına veya vücudun seröz boşluklarına sızan aşırı sıvı toplanması anlamına gelir.¹⁴ Sözcüğün İtalyanca karşılığı olan damlacık “Öksürme, aksırma veya konuşma sırasında ağızdan çıkan ve hava yolu ile enfeksiyon riskini artıran sıvı parçacığı” iken ödem karşılığı olan “Dokularda, hücreler arası boşluklarda aşırı miktarda sıvı birikmesi” anlamı daha uygun görünmektedir.¹⁰ Rocchi’de şişka, şişka, siska sözcükleri “hastalık nedeniyle şiş olma” durumunu da karşılamak üzere *idropisia* sözcüğünün tercümesi için kullanılmıştır.² Bu sözcüklerden siska, “karın boşluğuna su dolmuş” anlamında da kullanılmaktadır.¹⁰ “Su verilme” *istiskâ* hastalığının vücutta su toplanması manasında olup çeşitlerinin bulunduğunu ve bu çeşitlerden dördünü (tablî, zikkî, lahmî ve cübñî) aktaran kaynaklara rastlandığı da eklenmelidir.^{30,32}

kayaşmak bu gözümde	(kajasmâh bu g’özümde)	una risipola in quest’ occhio “gözde erizipel”	lafristían
----------------------------	------------------------	--	------------

Erizipel (yılancık hastalığı) cilt yüzeyindeki enfeksiyonlu tabakalar için kullanılmaktadır. TDK Sözlüğünde yılancık hastalığı mikropların bir yaraya bulaşarak yaptıkları hastalık, kızılıyörük ve (*halk ağz.*) kemik veremi olarak tanımlanmaktadır. Derleme Sözlüğünde analogi yoluyla *kayasa* sözcüğü için “yara üzerindeki kabuk” anlamı verilmektedir. Anlaşılan “kayaşmak” sözcüğü isimleşmiş fiilden türetilmiş bir sözcük olarak *yılancık* hastalığı için kullanılmıştır.¹⁵

kel	(k’iel)	la tigna “saçkıran”	tin casidhan
------------	---------	---------------------	--------------

Meninski’de tignoso sözcüğü de aynı hastalığı tanımlamak için kullanılmıştır.²¹ Derleme Sözlüğünde kel için kullanılan karşılıklarda benzer bir anlama gelecek örnek tanık görülmemektedir. Ancak bir çeşit üzüm hastalığı için (G. Antep) kullanıldığı söylenebilir. Saçları döken bir çeşit mantar hastalığı olması sebebiyle ilgili kavramın kullanıldığı öngörülebilir.¹⁰

keskin hararet	(keskin hararet)	la calda “sıcak”	epita tincavterin
-----------------------	------------------	------------------	-------------------

Sözcük belirgin bir hastalık adından ziyade hastanın önce üşüdüğünü sonra ateşlendiğini anlatmak üzere kullanılmıştır: *évala bir zaly’m hummaj nafyfym, fonra bir kefkîn hararetîmidi*. “Evela bir zalim hummai nafisim, sonra bir keskin hararet (...)”

kızamık	(kızamyk)	petecchie “peteşi”	limikes
----------------	-----------	--------------------	---------

Günümüzde *peteşi* “deri altı kan damarlarından sızan kanın deri üzerinde oluşturduğu, çapı 12 mm.den küçük, nokta biçiminde, basıldığında solmayan, morumsu kırmızı leke” olarak tarif edilen hastalık için kullanılmaktadır.²⁶ Meninski’de ise *petecchie* kırmızı, sürhâ, kızılçık için kullanılırken *rosolia* kızamuk için kullanılmıştır. Bu hâlde Pianzola’nın deride görülen lekelerin geneli için kızamık terimini kullandığı söylenebilir.

kulunç iletli	(kulunğ iletli)	di milza “dalak”	ton nefròn “böbrek”
----------------------	-----------------	------------------	---------------------

Arapça *kulunc* şiddetli omuz ve sırt ağrısı şeklinde tanımlansa da Pianzola’nın sözcüğü böbrek veya dalak ağrısı olarak tarif ettiği İtalyanca ve Yunanca tercümeden anlaşılmaktadır.¹⁰

mayasıl	(majasy’l)	le moroidi “hemoroid”	tzocádhes
----------------	------------	-----------------------	-----------

İngilizce’de “hemoroid” sözcüğü Eski Fransızca “emorroides”, Latince “hæmorrhoidae” sözcüklerinden sırasıyla Yunanca “kanı boşaltmaktan sorumlu” anlamına gelen “αἱμορροϊς” (haimorrhois), “kan” anlamına gelen “αἷμα” (haima), + kendisi “akma, akış” anlamına gelen “ῥέω” (rheo) sözcüğünden türeyen “akma, akış, akım” anlamına gelen “ῥόος” (rhoos), sözcüklerinden türetilerek ilk kez 1398 yılında kullanılmıştır.¹² Mayasıl sözcüğünün basur yanında bulaşıcı olmayan bir deri hastalığı olan egzama için kullanıldığı da hatırlatılmalıdır.¹⁰

mide bozukluğu	(midè bozukluğhi)	debolezza di stomaco “mide hâlsizliği”	adhinamían tu stomachiù
-----------------------	-------------------	--	-------------------------

Hastalık adı olarak sözcük tamlama şeklinde kullanılmış olup Rocchi’de bozukluk, kuvvetsizlik, zayıflık ve zebunluk karşılığında İtalyanca “debolazza” sözcüğünün kullanıldığı tanıtlanmaktadır.⁶

muhrika	(micricà)	la maligna “kötü huylu”	tin tinacton
----------------	-----------	-------------------------	--------------

Günümüzde *malign tümör, melanon* vb. şeklinde aynı anlama gelmek üzere kullanılmaktadır. Hummâi muhrika tamlaması için Türkçede “derleme ve ağır hastalık” denildiği şeklinde kayıt bulunmaktadır. Hummâyı redîyye veya hummâyı vebâiyye adıyla da anılan hastalığa sebep olan madde kötü tabiatlı olduğu için hastalığa da Latince *maligna* dendiği kaydedilmiş, bulaşıcı olduğu vurgulanmış ancak tıp tarihçilerinin tífuse benzettiği bu hastalığın mahiyetinin tam olarak anlaşılmadığı da belirtilmektedir.⁴⁰ Ayrıca hastalığın “tifo” olduğuna dair yorum yapıldığı da eklenmelidir.³¹

murli	(murli)	la quartana “dördüncü”	tin tinacton
--------------	---------	------------------------	--------------

Rocchi’de İtalyancası mirra olarak verilen mur sözcüğünün anlamı “Mür sözcüğü, acımsı anlamına gelen Arapça murr sözcüğünden gelir.⁶ Sözcüğün kullanım alanı “Bazı burseracee bitkilerinin kabuğundan yağlı sarı damlalar hâlinde akan sakız reçenesi (Commiphora myrrha spec.); hava ile temas ettiğinde yuvarlak taneler şeklinde pıhtılaşır: eczanelerde ve parfümeride (özellikle diş macunlarının hazırlanmasında) kullanılırken, eski zamanlarda cesetleri mumyalamak için kullanılırdı.” şeklindedir.³³ Sözcüğün bir hastalık adı olarak mı kullanıldığı metinden anlaşılammaktadır. Ayrıca İtalyanca tercümenin de birbirleriyle örtüşmediği eklenmelidir.

nikriz	(nikriz)	la podagra “nikris”	poghághran
---------------	----------	---------------------	------------

Sözcüğün “gut” hastalığı için de kullanıldığı İtalyanca chiragra sözcüğünün eklenmesinden anlaşılmaktadır. Rocchi chiragra, gotta, podagra sözcüklerinin “nikriz” için kullanıldığını belirtmektedir.⁶ Nikriz maddesinin aynı hastalığı karşılaması sebebiyle “damla” maddesi ile birlikte değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir. Nigris hastalığının eklem ağrılarını tarif için kullanıldığını belirten *Kenzü’l ‘ummâl* adlı kaynakta Arapça olan sözcüğün النقرس elnikris olarak yazıldığı da eklenmelidir.³⁰

resyet	(resiet)	la chiragra “nikris”	chiraghran
---------------	----------	----------------------	------------

Sözcüğün İtalyancası “gut” hastalığını tanımlamak için kullanılmaktadır. Özellikle ellerin eklemelerini etkileyen ve akut, ağrılı iltihaplanma atakları ile sonuçlanan bir gut şekli olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır.¹⁸ Ayrıca hastalığın tarifinde “el reşyet bi’l fethi şol veca’dur ki zerde ve mafâsılda vâkı’ olur cem’i resyât gelür, tanımlaması bulunmaktadır. Ayrıca “Eklemlerde olan ağrı, sızı. c. reşyât” şeklinde bir açıklama yapıldığı da eklenmelidir.³²

sancı	(sancı)	colica (İt.) “kolik”	tus colicóponui
--------------	---------	----------------------	-----------------

Karın bölgesinde ve diğer bölgelerde bulunan içi boş organlardan birinin kas duvarının spastik kasılması nedeniyle önemli yoğunlukta akut ağrı sendromudur. Aniden başlayan ve aniden duran bir ağrı olarak tanımlansa da bebeklerde yaygın görülen bir tür ağrı yerine kullanıldığı söylenebilir.¹²

sarıklık	(saryklyk)	l’iterizia “sarılık”	kitronodian
-----------------	------------	----------------------	-------------

Terimin sarılık şeklinde kullanılmasına karşın İtalyanca karşılığı sarılık hastalığını işaret etmektedir. Rocchi’de giallezza ve lividezza sözcükleri ise sarılık karşılığında kullanılmaktadır.⁶ Meninski’de *sarylyk* maddesi “gialezza, itterizia, trabocco di fiele” karşılıkları verilmiş ve *kara sarylyk* için “itterizia atrabile” karşılığı verilmiştir. Ayrıca aynı yerde hırsızlık anlamına gelecek biçimde “rubamento” sözcüğü *sarylyk* için kullanılmıştır.²¹ Bu bilgilere göre *sarıklık* formu için (yanlış yazım değilse) başka tanıklara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

sıtma	(sitma)	[gran febbre “büyük ateş”	meghâlin termin
--------------	---------	---------------------------	-----------------

Hastalığın İngilizce adı olan “malaria” İtalyancada “kötü hava” (mala aria) anlamına gelir.¹² Metinde büyük sıtma [gran rigore di febbre “çok yüksek ateş” (İt.) tin thanetherin (Yun.)] adı da kullanılmış olmasına karşın müstakil bir hastalıktan ziyade vücut ateşi derecesinin anlaşılması lazım geldiği İtalyancasının yorumlanmasıyla anlaşılabilir. Hastalığın *hummâi merzagî* olarak tanımlandığı ve asalaklardan bulaşarak “ateş, titreme, üşüme, sarılık” belirtilerinin görüldüğü de eklenmelidir.¹⁰

sidik tutma	(?)	la ritenzio ne d’orina “sidik tutma”	to pétro catórema “taş kesilme”
--------------------	-----	--------------------------------------	---------------------------------

Rocchi’de orina, piscia, piscio “sidik, sıdık” için kullanılmıştır. Ancak sözcüğün Türkçesi metnimizde bulunmamasına karşılık İtalyanca ve Yunancası verildiğinden madde başı olarak gösterilmesi zaruretine uyulmuştur.

şiklik	(şiklik)	la sciatica “siyatik”	tin ischian
---------------	----------	-----------------------	-------------

Sözcüğün İtalyancası olan sciatica sözcüğü siyatik olarak “kalça sinirlerinde oluşan ağrılı hastalık” anlamında günümüzde de kullanılmaktadır.¹⁰ Türkçede “şiklik” için tanık bulmak güç görünmektedir. Derleme Sözlüğünde *şil* sözcüğü için “çapak, sakat, şaşı” anlamları verilmektedir.¹⁵ Ayrıca aynı sözcüğe “inme, felç” anlamının verildiğini ancak analogi yoluyla söyleyebiliriz.¹⁶

temreği	(temregî)	la volatica “uçucu, uçuk”	tin lichian “liken”
----------------	-----------	---------------------------	---------------------

Sözcüğün bir deri hastalığı olarak kullanıldığı yerler Derleme Sözlüğünde verilmiştir. Buna göre sözcük [temre, tembere, temire, temirek, temreğe, temreği, temreğu, temreği, temrei, temrek, temreki, temrevü, temreyi, temro, temroğ] biçiminde çeşitli yörelerde kullanılmaktadır. Ancak temreği biçiminin Dinar (Afyon), Çamlık (Burdur), Ermenek (K. Maraş), Mersin ve Trabzon’da kullanıldığı belirtilmelidir.¹⁵ Hastalığın bir tür egzama olduğu da söylenebilir.¹⁷

tık nefesçik	(tek nefezçik)	grand'asma "büyük astım"	meghalin stenocorian
Sözcük Rocchi'de <i>tenk nefes (tenk' nefes) 'asma' (8)</i> • <i>Sintagma dato da Meninski 5224</i> . olarak kaydedilse de bağlama göre "tık nefes" daha uygun görünmektedir. TDK Sözlük'te tiknefes, Arapça <i>đık</i> ve <i>nefes</i> sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiş olup "Herhangi bir sebeple solunum sıkıntısı olan, güçlüğüle, kesik kesik nefes alan" anlamı verilmektedir. ¹⁰			
tutarık	(tutaryk)	mal caduco "geçici kötülük"	epilepsia
"Epilepsi" aynı hastalık için günümüzde de kullanıldığı için sözcüğün Yunanca karşılığı daha iyi bilinmektedir. Derleme Sözlüğünde tutarıklı sözcüğünün "saralı" anlamında Trabzon'da kullanıldığı kaydedilmiştir. Tatalga, tutak, turalık, tutar, tutarak, tutarı "sara" hastalığı için kullanılan diğer yöresel söyleyişlerdir. ¹⁵ Rāzī eserinin çevirisinde hastalığın "uçuk tutmak" şeklinde kullanıldığı, bir tür beyin tıkanıklığından kaynaklandığı da belirtilmektedir. ¹¹			
verem	(verem)	la fiacchezza "hâlsizlik"	achamnosianmu
İtalyanca fiacchezza karşılığı debolazza ile birlikte Rocchi'de yorgunluk, zayıflık ve zebunluk için kullanılmıştır. ⁶ Verem hastalığını tanımlamak için özel bir terim türetilmediği "yorgunluk, fiziksel güç eksikliği" kavram alanında değerlendirildiği görülmektedir.			
ye ağrısı	(jè aghrysi)	la disenteria "dizanteri"	tin disenterian
Sözcüğün İtalyancası günümüzde de kullanılmaktadır. Bağırsak ülserleri, şiddetli ishal, hatta kanlı ve karın ağrısı ile birlikte görülen bulaşıcı bir hastalık olan dizanteri için kullanılan tamlamanın yeme ile ilgili olduğu ancak bir tahminle söylenebilir.			
yumurcak	(jumurgiak)	la peste "veba"	tin skordúlnn
Derleme Sözlüğünde "iyileşmeyen çıban" anlamında Adacami'de (Rize) görülmektedir. Aynı yerde "veba, hıyarcık" anlamında kullanıldığı da kaydedilmiştir. ¹⁹ TDK Sözlüğünde (<i>halk ağ.</i>) ise "veba hastalığında koltuk altında veya kasıkta çıkan çıban" şeklinde verilmiştir. ¹⁰ Arapçada <i>veba</i> , "savaşta düşmanı bıçaklamak veya yenmek" anlamına gelen طعن <i>ta'n</i> fiilinin ismi olan الطاعون <i>aṭ-tā'un</i> şekli, Latincedeki pestis (>peste <i>it.</i>) ile hemen hemen aynı anlamı vermektedir. ²⁰ Mecazi anlamda, yüksek şiddette herhangi bir salgın dâhil tüm felaketler, harabeler ve yıkımlar "veba" sözcüğü ile ifade edilmiş ve lenf bezlerinin şişmesi ile karakterize hıyarcıklı veba formundan dolayı "yumurcak" sözcüğü bu yıkıcı hastalık için kullanılmış olmalıdır.			
yürek ağrısı	(jurèk aghrysi)	affanno di cuore "kalbin nefes darlığı"	askólaston*
Sözcük, ağrıyı anlatmak için kullanılsa da -İtalyancası için kullanılan sözcüklerden (affanno di cuore) anlaşıldığı kadarıyla aynı zamanda nefes darlığı için de kullanılmıştır. Tamlama iki yerde geçmektedir. İtalyancası her iki durumda aynı olmasına karşılık Yunanca için verilen tercüme ikincisinde görülmez. Rocchi'de yürek karşılığında animo, coscienza, cuore, interno, sinderesi sözcükleri verilmiştir. ⁶ Bu bağlamda hastalık adı olarak kalpte gerçekleşen bir sıkıntı için kullanıldığı söylenebilir.			
zeminlik	(sykcia zaminlik)	paralisia "felç"	paralisia
Meninski Sözlüğü'nde (<i>tekil zeminün, çoğul zemnā</i>) "kötürüm" anlamı verilen zeminlik sözcüğü karşılığında paralitico sözcüğü kullanılmış ve yaşlılığa bağlı bir hastalık olarak açıklanmıştır. ²¹ Sözcüğün kökeninin ضَمْنٌ (<i>zemenun</i>) şeklinde Arapça olduğunu ve <i>zamnet</i> biçiminin "müzmin hastalık", <i>zamne</i> biçiminin ise "Hasta, kötürüm kimse" için kullanıldığını da ekleyebiliriz. ^{23,32}			
zukâm	(zuk'âm)	flussione "akıntı"	catevasian
Treccani Sözlüğünde ¹⁴ flussione sözcüğü için "Eski tıp terminolojisinde, ek veya akut karakterli tıkanıklık olgusudur. Vücudun bir bölümünde kan veya diğer sıvıların akışı ile çeşitli türlerdeki enflamatuvar olayları belirtmek için kullanılır." denilmektedir. Sözcüğün tercümeleri bağlamında "romatizma" için kullanıldığı söylenebilir. ⁶ Zukâm زُكَام sözcüğü Arapça kökenli bir sözcük olup "nezle" için de kullanılmaktadır. ^{10, 11} Ayrıca sözcüğün el nezelet biçiminde yazıldığı kaynaklar da bulunmaktadır. ³²			

Tedavi yöntemleri

Pianzola hastalık adlarını sıraladığı mükâlemesinin sonunda hasta ve hekim ilişkisini gösteren konuşmalara da yer vermiştir. Ancak hekimin gelmesinden önce arkadaşının veya yardımcısının tavsiyelerinden de bahsetmektedir. Bu tavsiyeler arasında bulunan uygulamalar sırasıyla şöyledir: *Sıkça kan aldirmek, geç hazmolunan yemeklerden vaz geçmek, pişmiş su içmek, sadece et suyu ve şerbet içmek, suyu **tukya** içmek, bir iyi terlemek (Not 2)*. Anılan uygulamalar halk hekimliği kategorisinde geleneksel tedavi yöntemleri arasında sayılabilir. Hekimin uyguladığı tedavi yöntemi ise hastalığın ve hastanın kendisine özel olarak bir ilaç

hazırlamaktır. Ayrıca olası bir olumsuzlukta (ilacın kusturması hâlinde) tuzsuz et suyu içilmesi de tavsiye edilmiştir. Hekimin hazırlayacağı ilaç hakkında ise bir bilgiye yer verilmemiştir.

Müellifin hastalık/septom karşısında sıraladığı tedavi önerilerini koruyucu hekimlik uygulaması olarak da değerlendirmek mümkündür. Geleneksel tıbbî paradigmalara bağlı kalarak insan vücudunda bozulan dengenin yeniden kurulmasını sağlayan basit ve kompoze ilaçlar ve diyet uygulamaları yazar tarafından da önerilmektedir.³⁸ Ancak ilacın nasıl hazırlandığı veya terkibe giren maddelerin miktarları hakkında bir bilgiye metinde rastlanmamaktadır. Bozulan dengeyi yeniden kurarak sağlığa ulaşabilmek amacıyla kan almak, diüretik vermek, lavman yapmak ve kusturmak gibi yöntemlerin Mısır tıbbından beri uygulandığı göz önünde bulundurulursa hastalıkların büyük kısmının fazla yemekten kaynaklandığı anlayışının ilgili metinde yer bulduğu görülmektedir.^{39,40}

Bulgular

“Hasta İlen” diyalogu XVIII. yüzyıl Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan bir metin özelliği taşımaktadır. Ancak zamanın Türkçesi, bir yabancıdan ağzından yazıya geçirildiği için kimi ses ve yapı özelliklerinde değişiklikler görülmektedir. Bu değişiklikler yabancıdan entelektüel kapasitesi ile ilişkili olabileceği gibi maruz kalınan dilsel bölgenin doğal özelliklerinden de kaynaklanabilir. Bazen her iki durumun (kontakt dil) etkisi değişen oranlarda metinlerde görülebilir. Bu bağlamda Pianzola'nın tanık olduğu Türk dili, konuşma diline (örneğin *bir zalim diş ve göz ağrısı, Vah kaç defa, defa aldılar!* vb.) veya ağız / lehçe çeşitlerine (özellikle Balkan ağızları) ait olduğu varsayılabilen (örneğin *ma, gelior* vb.) çok sayıda dilsel özelliği içermektedir. Ayrıca Pianzola, Türkçe seslerin yorumlanması için Latin alfabesini hem İtalyan imlâ kurallarını izleyerek hem de diğer transkripsiyon metinleri ile karşılaştırıldığında çalışmasına yeni grafikler ekleyerek kullanmıştır.³⁷

Diyalogun başlangıcında bir hastanın yüksek ateşle seyreden bir tür sıtma hastalığını anlattığı klinik öyküye yer verilse de ardından diğer hastalık adlarının gelişi güzel sıralandığı görülmektedir. Yazarın “patolojik bir yaklaşım” geliştirmedeği ancak ilgili terimleri önceden topladığı, listelediği düşünülebilir. Yazarın adını andığı hastalıkların tamamını yaşamış olması mümkün görünmediğinden ve hastalık adlarının İtalyanca ve Yunancada karşılıkları olacak şekilde uyumlu kullanabilmesinden eserin ‘çeviri-telif eseri’ olarak değerlendirilmesi gerektiği de ileri sürülebilir.

Pianzola'nın Türkçeyi öğretmek amacıyla hazırladığı mükâlemeler arasında yer alan “Hasta İlen” diyalogunda yer alan hastalık adlarından tespit edebildiğimiz 47 madde başı yer almaktadır. Hastalık adlarının köken bakımından yirmisi Arapçadır. Geriye kalanlar arasında “hasat, illet, sidik” Arapça olmasına karşın Türkçe bir sözcükle tamlama olarak kullanılan örnekler yer almaktadır. Son durumda hastalık adlarının yaklaşık yarısının Arapça kökenli olduğu bulgusunu elde edebiliriz. Hastalık adlarının tıbbi terminoloji bakımından Arapça kaynaklı olanları yanında “kayaşmak, tutarik, yumurcak” vb. Türkçe örneklerin terim olarak kullanılması eş diziysel bir tercihin yansıması olarak kabul edilebilir.

Hastalık adlarının tercümesi için kullanılan İtalyanca ve Yunanca karşılıkların her zaman bir kolaylık sunmadığı belirtilmelidir. “Clistero, febbre, denti” vb. örnekler karşılık bulmadaki güçlüğü işaret eden sözcükler olarak değerlendirilebilir. Pianzola'nın bu güçlüğü Yunanca tercümede daha çok yaşadığı da eklenmelidir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan “hemoroit, dizanteri, siyatik” hastalık adları ise hem tercümeyi anlamamızda hem de zamanımızda dilsel eş dizimin Latince veya İtalyanca karşılıklarını daha fazla tercih ettiğimizi gösteren veriler olarak değerlendirilebilir.

Hasta hekim ilişkileri bağlamında metnimiz esaslı bir bilgi içermese de “hekimin hastanın isteğiyle tedavi için eve gelmesi, özel bir ilacı hazırlayacak olması, tedavide olumsuz bir seyir durumunda alınacak önlemi reçete etmesi ve ücretin tüm bu işlemlerin neticesine bağlı olarak ödenecek olması” tedavi sürecinin ayrıntıları hakkında ipucu vermektedir.

Tartışma

Osmanlı dönemine ait klasik tıp metinlerinin kaleme alınması XV. yüzyılda Sabuncuoğlu Şerefeddin ile başlamış XVIII. yüzyılda ise Nûh, Şaban Şifâî (Ahmed bin Şaban), Kâtibzâde Mehmed Refî vb. şahsiyetler tarafından devam ettirilmiştir.⁴⁰ Osmanlı dönemi metinlerinin Arap harfleri kullanılarak yazılmasının terminolojinin içeriğinde de etkili olduğu söylenebilir. XVIII. yüzyılda İstanbul’da yaşamış ilgili-bilgili bir Hristiyan din adamının dönemin hastalık adlarını gündelik dilde de sıralaması ve pratik tedavi yöntemlerini dile getirmesi, ayrıca hasta-hekim ilişkisine doğrudan yer vermesi önemli sayılmalıdır. Dönemin canlı bir tanığı aracılığıyla bilgilerin aktarılması bu önemi bir kat daha artırmaktadır. Çünkü alışlageldiği üzere Osmanlı tıbbını Arap harfli metinlerle içeriden tanımlamanın yanında bir yabancı gözüyle Latin harfleri ile de tanımlamanın bize yeni yaklaşımlar kazandırması öngörülebilir. Yabancılar eliyle hazırlanan bu türden çalışmaların tanıtılması, çeşitli açılardan incelenmesi ve literatürde daha fazla yer bulması gerektiği de belirtilmelidir. Ayrıca Osmanlı dönemi tıbbî konulara odaklanmış Latin harfli metinlerin bulunarak literatüre kazandırılması sorumluluğunun bizi beklediği de eklenmelidir.

Sonuç

İncelemesi yapılan “Hasta İlen” diyalogu dönemin hastalık adlarına, pratik tedavi yöntemlerine ve hasta-hekim ilişkisine yer vermektedir. Diyalogun kısa olmasına karşın müellifin dil konusundaki titizliği ve diyalogun İtalyanca-Yunanca çevirilerine yer vermesi eserden daha sağlıklı bilgiler edinmemize olanak sağlamıştır. Yazarın tıp bilgisi hakkında bir veriye sahip olmamamıza karşın yararlandığı eserler veya kişiler olacağı görüşünden hareketle yeni eserlerin ortaya çıkarılarak karşılaştırma imkânı sunacağı düşünülmektedir.

Not 1.

Eserin Basımları:⁶

Pianzola'nın gramer ve sözlük çalışmasının çeşitli değişiklikler yaparak düzenlediği üç basımı bulunmaktadır:

I. 1781 yılında çıkan birinci basım, iki ciltten oluşmaktadır:

Dizionario Grammatiche, e Dialoghi Per Apprendere Le Lingue Italiana, Latina, Greca-Volgare, e Turca.

“Sözlük, Gramerler ve Diyaloglar İtalyanca, Latince, Ortak Yunanca ve Türkçe Dillerini Öğrenmek için.”

1. CİLT: TOMO PRIMO Che contiene Il Greco-Volgare, E L’Italiano, Le Grammatiche, E Li Dialoghi. Padova; 1781. (iki bölümden oluşur: 1. bölüm, Ortak Yunanca- İtalyanca Sözlük “S harfine kadar”; 2. bölüm, Gramer ve diyaloglar “İtalyanca, Latince, Halk Yunancası, Türkçe dillerini öğrenmek için”)

2. CİLT: TOMO II. Dizionario Grammatica, E Dialoghi Per Imparare Le Lingue Italiana, Latina, Greca-Volgare, E Turca. Padova; 1781.

II. 1789 yılında çıkan ikinci basım, üç ciltten oluşmaktadır:

Dizionario Grammatiche, e Dialoghi Per Apprendere Le Lingue Italiana, Greca-Volgare, e Turca, e Varie Scienze.

“Sözlük, Gramerler ve Diyaloglar İtalyanca, Ortak Yunanca ve Türkçe Dillerini ve Çeşitli Bilimleri Öğrenmek İçin.”

1. CİLT: TOMO PRIMO. Che contiene Il Dizionario Italiano, Greco-Volgare, e Turco Edizione seconda con moltissime correzioni, e aggiunte. Padova; 1789. (İtalyanca, Ortak Yunanca ve Türkçe Sözlüğü içeren birçok düzeltme ve ekleme ile ikinci basım.)

2. CİLT: TOMO II. Dizionario Greco-Volgare, e Italiano Estesio in Carattere Franco Dal P. M. Bernardino Pianzola Esprovinciale de’Minori Conventuali. Edizione seconda con molte correzioni, e aggiunte. Padova; 1789. (Ortak Yunanca ve İtalyanca Sözlüğü içeren birçok düzeltme ve ekleme ile ikinci basım.)

3. CİLT: TOMO III. Grammatiche, E Colloquj Per Imparare Le Lingue Italiana, Greca volgare, e Turca, E Varie Scienze. Padova; 1789. (İtalyanca, Ortak Yunanca ve Türkçe Dillerini ve Çeşitli Bilimleri Öğrenmek İçin.)

Bu basımın 3. cildinde ilk basımda yer alan 10 diyalog üzerine çeşitli konularda yazılmış 4 diyalog [Yanlışlıkla 19. mükâleme 2 kere yazılmıştır: Yazmak üzerine (s. 96) ve Bir Hasta İlen (s. 97- 99)] daha eklenmiştir. Çalışmamıza konu edindiğimiz “Bir Hasta İlen” diyaloguna bu basımda yer verilmiştir.

III. 1801 yılında çıkan üçüncü basım ise dört ciltten oluşmaktadır:

Grammatica, Dizionario E Colloquj Per Imparare Le Lingue Italiana, Greca-Volgare, e Turca, e Varie Scienze.

“Gramer, Sözlükler ve Konuşmalar İtalyanca, Ortak Yunanca ve Türkçe Dillerini ve Çeşitli Bilimleri Öğrenmek İçin.”

1. CİLT: TOMO I. Contenente la Grammatica, e molti Dialoghi. Venezia; MDCCCI. (Dilbilgisi ve birçok Diyalog.)

2. CİLT: TOMO II. Dizionario Per Apprendere Le Lingue Italiana, Greca-Volgare, Turca, e Varie Scienze. Venezia; MDCCCI. (Sözlük İtalyanca, Yunan-Ortak, Türkçe ve Çeşitli Bilimleri Öğrenmek İçin.)

3. CİLT: TOMO III. Lessico Greco-Volgare e Italiano. Venezia; MDCCCI. (Ortak Yunanca ve İtalyanca Leksikon)

4. CİLT: TOMO IV. Vocabolario Turco, e Italiano Ed Un Catalogo Alfabetico Di Parole Ecclesiastiche In Armeno, Ed Italiano. Venezia; MDCCCI. (Türkçe ve İtalyanca Sözlük ve Ermeni ve İtalyanca Dili Kelimelerinin Alfabetik Kataloğu)

Bu basımın 1. cildi 2. basımın 3. cildine denk gelmektedir. Bu ciltte diğer basımlardan farklı olarak “Hıristiyan Doktrini Üzerine, İtalyanca, Yunanca ve Türkçe-Ermenice” başlığı altında 1. mükâleme “Christoneághan Vartabedutiun Üzerine Túrce Ermeníge²²” (s. 73- 82) eklenmiştir. Böylece 1. basımdan 5, ikinci basımdan 2 mükâleme olmak üzere toplamda 8 mükâleme [8. mükâleme, çalışmamıza konu olan “Bir Hasta İlen” (s. 88-90) diyalogudur.] eserde yer almaktadır.

Not 2.

Sözcük tukya olarak yazılmıştır. İtalyancası cristero “Hristiyanlıkla ilgili” olarak yazılsa da bağlama uyması bakımından clistero veya clistere “Tahliye ve hatta beslenme amaçları için özel bir aletle verilen sıvı ilaç, lavman.” daha uygun görünmektedir. Rocchi’de ise cristero ve serviziale “hizmet” sözcükleri hokna sözcüğünün tercümesi için kullanılmıştır (s. 120).² Rocchi, hokna için bir anlam belirtmemiştir. Çadırcı’da ise “huknet sözcüğünün vulgarize biçimi olarak hokna (tekil), hokan (çoğul) sözcükleri clistero, serviziale tercümesi yanında hokna salmak ve istihkan örnekleri verilmiştir (s. 43).²¹ İstihkân sözcüğünün “iğne yapmak” anlamı bulunsa da Arapçasının ihtikan olduğunu bildiren kaynaklar da bulunur (s. 200).^{34,35} Sözcüğün

Yunancası için kullanılan tiroghalon (τιρόγαλον) sözcüğü “peynir suyu” anlamına gelmektedir. Mesnevi şerhinde bulunan “İstihkân", "hakn"dan müştaktır ve "hakn", sütü tuluma koyup cem' etmek ve sağıldıkça üzerine koymak demektir.” şeklinde bir açıklama ile paralel görünmektedir (s. 187).³⁶ Ayrıca tukya sözcüğüne yakın bir kullanım Rize’de (Hemşin) görülen “içine yoğurt ya da süt konulan, kazan biçiminde küçük bakır kap, bakraç.” anlamındaki tuk sözcüğüdür (s. 3987).¹⁵ İlgili veriler bağlamında (yazarın ağzında acılık olması da göz önünde tutularak) “tukya” sözcüğünün “içine sıvı konulabilen ve sıvının boğaza doğrudan geçmesini sağlayacak aparatları bulunan özel bir alet adı” veya “peynir suyu” olduğunu ileri sürebiliriz.

Bilgi

Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Çalışma daha önce bir kongrede sunulmamıştır. Çalışmayı destekleyen herhangi kurum veya kuruluş yoktur.

Kaynaklar

1. Dilâçar A. 1612’de Avrupa’da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri. TDAY Belleten 1970;197- 210.
2. Aksulu M. Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505- 1566) ve Türklerle İlgili Yazıları. Ankara: Kültür Bakanlığı; 1998.
3. Moran B. Batı Dillerine Çevrilen İlk İki Türk Şiiri. İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 1968;16:35- 40.
4. Georgieuz B. De Turcarum Ritu Et Ceremoniis. Antverbiae;1544.
5. Yağmur Ö. Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 2014;4:201- 217.
6. Rocchi L. Il Lessico Turco Nell’opera Di Bernardino Pianzola. Trieste: EUT Edizioni Università di Trieste; 2009.
7. Yılmaz Y. Bir Transkripsiyon Anıtı: Preindl’in Grammaire Turque’ü. Route Educational and Social Science Journal 2015;2(2):571- 581.
8. Pianzola B. Breve Grammatica E Dialoghi Per İmparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare E Turca. Venedik; 1789.
9. Meninski F. Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae, Continens Nimirum Lexicon Turcico-Arabico-Persicum (...) I-III (2. bs.), Viennae 1780; Birinci basım 1680.
10. Türk Dil Kurumu Sözlükleri [Internet]. Erişim Tarihi: 14. 03. 2021. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
11. Acıduman A. Hint Padişahının Hizmetinde Bulunmuş Edirneli Hekim Mehmed Bin Ahmed Bin İbrâhîm Bin Hasan ve Bur’u’s-Sâ’a’nın Türkçe Çevirisine Katkıları. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2019;9(1):115-143.
12. Wikiwand.com [Internet]. Erişim Tarihi: 14. 03. 2022. Erişim Adresi: https://www.wikiwand.com/tr/Çiçek_hastalığı/.
13. Kâhya E. Onbeşinci Yüzyılda Yaşamış Hekimlerimizden Hekimbaşı Âhî Çelebi. Erdem 1996;9(25):293- 342.
14. Istituto della Enciclopedia Italiana [Internet]. Erişim Tarihi: 11. 04. 2021. Erişim Adresi: <https://www.treccani.it/vocabolario/flussione/>.
15. Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (2. bs.), Ankara: TDK Yayınları; 1993.
16. Öztekin Z. Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları; 2006.
17. Wiktionary.org [Internet]. Erişim Tarihi: 14. 03. 2022. Erişim Adresi: <https://tr.wiktionary.org/wiki/temre/>.
18. Ada Health [Internet]. Erişim Tarihi: 14. 03. 2022. Erişim Adresi: <https://ada.com/conditions/chiragra/>.
19. Günay T. Rize İli Ağzları, İnceleme-Metinler-Sözlük. Ankara: TDK Yayınları; 2002.
20. Wikiwand.com [Internet]. Erişim Tarihi: 04. 08. 2021. Erişim Adresi: <https://www.wikiwand.com/fr/Peste/>.
21. Ciadyrgy A. Dizionario Turco, Arabo E Persiano Ridotto Sul Lessico Del Celebre Meninski In Ordine Alfabetico Latino. Milano: Luigi Nervetti; 1832.
22. Özer S. 1777 Tarihli Türkçe “Kyssa Christoneaghan Vartabedutiunun Muktaseri Stambolda ve Edrinede Surp Andonun Kilisesinde Bernardinos Pianzola Öğrettijine Göre” Adlı Latin Harfli Adlı Latin Harfli Transkripsiyon Metninin Tanıtımı. ISLET- 2017 3. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu; 2017; 20 Nisan; Roma: Università degli studi Roma Tre. Nisan 20- 23, 2017.
23. Almaany.com [Internet]. Erişim Tarihi: 14. 03. 2022. Erişim Adresi: <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/kötürüm/>.
24. Wikiwand.com [Internet]. Erişim Tarihi: 21. 01. 2022. Erişim Adresi: <https://www.wikiwand.com/tr/Frengi/>.
25. Online Etymology Dictionary [Internet]. Erişim Tarihi: 14. 03. 2022. Erişim Adresi: <https://www.etymonline.com/word/variola/>.

26. İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları; 2014.
27. Kubbealtı Lügatı [Internet]. Erişim Tarihi: 09. 02. 2022. Erişim Adresi: <http://lugatim.com/>.
28. Meninski F. M. Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae / Lexicon Turcico-Arabico-Persicum. (Mit einer Einleitung und mit einem türkischen Wortindex von Stanisław Stachowski, sowie einem Vorwort von Mehmet Ölmez). İstanbul. Simurg Yayıncılık; 2000.
29. Devellioğlu F. Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Doğu matbaası; 1978.
30. Atmaca V. Hadislerde Geçen Hastalık Adları. Hadis Tetkikleri Dergisi 2010;VIII/2:25- 67.
31. Kaya F. Lisânü'l-etibbâ: (Tabiplerin dili): Giriş-Çeviriyazılı Metin-Söz Varlığı-Madde Başları Dizini. İstanbul: Hiperyayın; 2018.
32. Demir F. Hezârfen Hüseyin B. Ca'fer İstânköyü'nin "Lisânü'l-Etibbâ" Adlı Tıp Lügati Üzerinde Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Sözlük). Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2011.
33. Wikiwand.com [Internet]. Erişim Tarihi: 14. 03. 2022. Erişim Adresi: <https://www.wikiwand.com/tr/Mür/>.
34. Polat İE. Yabancı Ağızlı Konuşma Bozukluklarına Reddiye. Nüsha 2015;(41):199- 202.
35. Şemseddin Sami. Kamus-ı Türki (Haz. Paşa Yavuzaslan). Ankara: TDK Yayınları; 2005.
36. Konuk AA. Mesnevî-i Şerif Şerhi 11. cilt (haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı vd.), İstanbul 2010.
37. Özer S. Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dili Olarak Türkçe (16.- 18. yy.). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Adana: ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2021.
38. Şehsuvaroğlu BN, Demirhan Erdemir A, Cantay Güreşsever G. Türk Tıp Tarihi. Bursa: Taş Kitapçılık Yayıncılık; 1984: 103.
39. Arda B. Tıp Tarihi Konularına Giriş. Arda B, Oğuz Y, Şahinoğlu Pelin S. Deontoloji (Genişletilmiş 2. Basım) içinde. Ankara: Antıp A.Ş.; 1999: 94-95.
40. Bayat AH. Tıp Tarihi. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği; 2016: 68-69, 308-311.